

Nevenka ČERNIGOJ-SADAR

RAZLIČNOST S PRIOKUSOM ENOTNOSTI - ISA, RC13,

Sociologija prostega časa na XII. svetovnem kongresu
sociologije

Raziskovalni komite za sociologijo prostega časa (ISA RC13) je po številu članov (okoli 520) in številu prispevkov v Madridu (čez 100) med največjimi delovnimi skupinami v mednarodni sociološki organizaciji. Delo je potekalo v 13 sekcijah. Prosti čas je bil obravnavan v odnosu do sodobnih družbenih pojavov, posameznih segmentov življenja ali različnih socialnih skupin. Prevladovala so poročila o empiričnih študijah z različnimi obsegi teoretske utemeljenosti. Odprtih je bilo preveč tem in problemov, da bi lahko potekala sistematična razprava. Pomanjkanje časa je že skoraj pravilo na velikih mednarodnih kongresih, toda v našem primeru ga je bilo zares premalo, ker so tudi občasna pomanjkljiva prevajanja (španski, francoski jezik) zahtevala svoje. Poskus, da bi vsaj nekoliko omilili prevlado angleškega jezika, ni uspel. Uvajanje drugega in tretjega jezika je nekaterim vsaj simbolno omogočilo vstop v skupino, drugim pa pretrgalo s težavo vzpostavljeno vsebinsko nit srečanja. Vsak je lahko nekaj povedal (kvaliteta referatov je zelo nihala) in tako se je nabralo veliko vprašanj. Ravno zaradi minimalne možnosti, da bi dobili zadovoljive odgovore, bo ta kongres še dolgo odmeval v številnih formalnih in neformalnih komunikacijah.

Nemogoče je na nekaj straneh predstaviti celotno vsebino sestankov. Odločila sem se za dva kriterija: aktualnost in predstavitev tiste problematike, ki se je pojavljala pri več avtorjih, to pa ne pomeni, da sem se izognila pristranosti.

V teoretski sekciji so predstavniki iz Evrope, Amerike in Kanade poskušali razložiti spremembe v industrijskih družbah. Etos dela se je začel izgubljati že v petdesetih letih, vzporedno s tem procesom pa se je začelo spreminjati tudi pojmovanje zunajdelovnega časa. Tradicionalni izvori identitete posameznika, predvsem delo, so se zamajali ne samo zaradi spremenjenega vrednotenja, ampak tudi zaradi strukturalnih sprememb. V ospredje so prišli novi izvori identitet in po mnenju M. Lalive d' Epinay (Faze kulturnih sprememb v industrijskih družbah v 20. stol.) to niso več posamezni segmenti življenja, ampak aktivnosti, ki jih ljudje izvajajo. J. Dumazedier (Sociologija prostega časa in socialna etika) je izpostavil konflikt med tistimi, ki so zavezani tradicionalni morali institucij, in tistimi, ki z eksperimentiranjem

ustvarjajo nove socialne subjekte. Vzpostavitev novega ravnovesja med osebnim časom in drugimi socialnimi časi, omejenimi s profesionalnimi, družinskimi in drugimi institucijami je nujna, saj so se ravno te institucije zelo spremenile. Tako imenovana "kulturna revolucija prostega časa" pomeni zahtevo po razširitvi človekovih pravic do prostega časa in prostočasa (to leisure). To pa je tema, ki je že nekaj let stalno izpostavljena feministični kritiki tradicionalnih socioloških teorij prostega časa. Soglasje o centralnosti problema pa ne izključuje dvoma glede možnosti reševanja problemov "prehoda" in pluralne socialne etike. M. Maffesoli ("Tu in zdaj" in socialni hedonizem) je govoril o uničujočem individualizmu in hedonizmu. Avtor meni, da sociologija produkcije vrednot vsakdanjega življenja, ki bi morda lahko pojasnila, kje smo, ni razvita. D. Kellner (Postmodernost in prosti čas) pa je zavrnil tezo, da bo prosti čas v postmoderni družbi postal organizirajoči princip vsakdanjega življenja, ki bo nadomestil produkcijo. M. Ayala Carrion je s primeri najbolj depriviranih skupin, kot so ženske in vozači, potrdila, da smo od takšne družbe zelo daleč. Tudi optimistična teza o izginjanju razlik med razredi v sferi prostega časa je bila zavrnjena na osnovi podatkov iz Švice (H. P. Meier-Dallach, Prosti čas in izginjanje razredov).

V razmišljanjih o transformacijah sodobnega življenja so prevladovali negativni elementi, od dominantne kulturne hegemonije kot posledice globalne medijske mreže prek satelitov in potovalnih mrež, vzpostavljenih s transportnimi sistemi (S. O. d'Alton Medija in globalni kondominium), do popolne izgube klasičnih funkcij prostega časa (rekreacija, kreacija, socialni odnosi) v situaciji skrajnega pomanjkanja, ko ima prosti čas le še funkcijo preživetja in prilagoditve (A. Olszewska, Nove funkcije prostega časa). Do iste ugotovitve je prišel tudi B. Jung in pristavil, da postanejo v takšni situaciji demokratični cilji, kot so kulturni pluralizem, decentralizacija in odprava cenzure, irelevantni. Omenil je tudi možnost propada tradicionalnih institucij kulture in rekreacije ob dosledni uveljavitvi tržnih kriterijev. Bolj optimistično sliko je dal K. Roberts s sodelavci, ki ugotavljajo, da nezaposlenost sicer zniža prostočasno udeležbo v vseh prizadetih socialnih skupinah, toda splošni nivo prostočasne udeležbe ni neposredno povezan s stopnjo depriviranosti širšega okolja. Avtorji so mnenja, da je z organizacijo prostočasnih aktivnosti v okviru kontinuirane socialne politike možnost vzpostaviti spodbudno socialno okolje tudi za nezaposlene.

Več avtorjev (J. R. Kelly, Centralnost in zavzetost: delo, družina in prosti čas; J. Kooistra, Raziskovanje v prosti čas, internalno ali eksternalno strukturiran problem; G. Pronovost, Sociologija časa za sociologijo prostega časa; S. Roger, Socialni časi in socialna struktura) je obravnavalo pomen časa v različnih socialnih kontekstih. Šele tak pristop nam pravzaprav omogoči celostno razumevanje prevladujočih vzorcev obnašanja in razmišljanja; gre namreč za poznavanje "kulture", ki nas vedno znova opomni, ali smo člani določene skupnosti ali ne. Diverzifikacija časovne orga-

nizacije dela je človeku omogočila večjo individualizacijo, obenem pa je razbila socialno enotnost. J. Y. Boulin je razmišljal, kako bi to ponovno vzpostavili z enotno časovno organizacijo servisov. Po mnenju Koistre je delovno področje ustvarjeno in zavarovano z izključitvijo vseh aktivnosti, ki so življenjsko nujne (hranjenje, pogovor itd.), in tako moramo govoriti o dveh časovnih enotah - o "času 'za sebe'" in času, ki ni namenjen za "osebno" porabo. Takšnega "deljenja časa" vsaj v teoretskih razmišljanjih sociologov iz Indije in Japonske ni bilo zaslediti, medtem ko so bila protislovja segmentacije življenja tudi v njihovih empiričnih študijah zelo jasno izražena. N. Dadhich je opredelil prosti čas kot sredstvo za samorealizacijo prek dela, A. Kashyap (Prosti čas - indijska klasična perspektiva) pa je poudarila pomen transcendentalne akcije za sintezo "vita-activa" in "vita-contemplativa". Na neskladje med prostim časom in življenjskim stilom opozarja indijski avtor M. Sheshana; s sprejetjem netradicionalnega poklica pridobijo pripadniki kaste Karnataka prosti čas, ki pa ga ne morejo izkoristiti, ker nimajo za to virov niti možnosti. Do podobnih ugotovitev prihaja tudi L. S. Vishwanath v prispevku Prosti čas in delo - nekaj refleksij o Indiji. Y. Nomura je predstavila svoj pogled na obvladovanje problemov segmentacije življenja s svojo teorijo integralnega življenjskega izobraževanja, ki temelji na nenasilju, integraciji različnosti, povezanosti človeka z naravo in usklajenosti posameznika z različnimi socialnimi skupinami.

V sekciji "Prosti čas: politika, mediji in nova tehnologija" je H. van der Poel (Medijska politika v Evropi; kompromis med nacionalizmom in množičnimi trgi) opozoril na problem prezentacije kulture, ki bo po ekonomski integraciji Evrope nosila vso težo ohranjanja specifičnega. Pri tem pa se zastavlja problem nacionalne kulture, koga le-ta predstavlja in v kolikšni meri ne odrine vseh ostalih - regionalnih, etničnih, seksualnih ... kultur. G. Fukasz in J. Tibori sta poudarila, da so ravno institucije kulture in prostega časa tiste, ki bi v smislu "javne vzgoje" lahko odgovorile na zahteve različnih socialnih gibanj in interesov malih skupin. Kot možnost preprečevanja prevlade enosmernih idej in ravnanja je bila omenjena analiza mrež in biografija tistih, ki odločajo o kulturni politiki (G. S. Kenyon, Zveze v svetu umetnosti in produkcija okusa) in stalno ocenjevanje rezultatov kulturne politike (E. Jarczynska, G. Pojul, M. Romer).

V prispevku Vpliv umetne inteligence na prosti čas P. R. Crucher in M. Wild ugotavljata, da nove tehnologije omogočajo človeku več "osebnega" časa, toda problemi njene kontrole in kontrole ljudi prek te tehnologije ostajajo nerazrešeni.

Simbolna in ekspresivna dimenzija aktivnosti ter potrošnih predmetov skupaj s problemom legitimne reprezentacije zadovoljstva (R. Lajerman, Prosti čas in hedonistični življenjski stil - zadovoljstvo kot sociološki problem) je bila izpostavljena v sekciji o življenjskem stilu. Problem življenjskega stila kot pridobivanja socialnega statusa je bil prikazan na primeru teorij različnih avtorjev, kot so Veblen, Weber,

Simmel in Adler (H. Mommaas, Prosti čas, kultura in življenjski stil) in primerih iz sodobnega življenja (R. M. Kasumov, "Prostočasni" stil kot socialna pozicija).

B. Filipcova je kritično ocenila povezave med prostim časom, življenjskim stilom in socialno enakostjo. Govorila je o sindromu splošnega izenačevanja, demotivaciji in opozorila, da je povečanje prostega časa omejeno z nezadovoljenostjo bazičnih potreb. Nekaj ugotovitev o prostem času in neformalnem delu je bilo skoraj identičnih z rezultati raziskav, narejenih v Sloveniji. Podatki, ki so jih prikazali predstavniki Sovjetske zveze (R. M. Kasumov) in Bolgarije (Z. Staikov, Prosti čas in način življenja v časovnih proračunih različnih generacij) so navajali na podobne zaključke, toda iz njihovih vrst so prihajale bolj optimistične ideje. Optimizem pa se hitro razblini ob misli na pomen socializacije za način preživljanja prostega časa, ki se je potrdila v prezentaciji J. Horne (Stili prostega časa: študija primerov lokalnih veljakov) in tudi v slovenskih študijah.

V večini komparativnih diahronih študijah, ki so temeljile na seznamu aktivnosti (V. D. Patrushev, J. Leonavicius, N. Samuel, Z. Staikov), se kažejo pozitivni premiki v številu aktivnosti in povečanju prostega časa. Medtem ko se pri sinhronih komparativnih študijah (K. V. Ujimoto, R. P. Vishwanath, L. S. Sinha, K. Epko, N. Černigoj-Sadar) kažejo značilne razlike tako v prostočasnih aktivnostih kot v subjektivnih evaluativnih dimenzijah pri različnih socialnih skupinah, opredeljenih z izobrazbo, starostjo, poklicem, spolom itd.

Večina referatov je govorila o socialnih in psiholoških procesih na mikronivoju ali pa v strukturalnih specifikah in procesih na makronivoju; referati, ki so poskušali povezati oba nivoja, pa so bili v manjšini. Pri slednjih so izstopali nekateri sodelavci projekta "Prosti čas, kultura in politična ekonomija evropskih mest", ki poteka v okviru Evropskega konzorcija za raziskave prostega časa. Globalne ekonomske, socialne, kulturne in politične spremembe v deželah Evropske skupnosti so bile izhodišče projekta v referatu I. Henryja, ostali sodelavci pa so predstavili te transformacije na nivoju posameznih mest, kot so Leeds (P. Bramham, J. Henry in J. Spink), Bilbao (J. M. Gonzalez Perreras in M. Cava) in Kalamata (F. Papageorgiou).

Vloga prostega časa v simbolnem pomenu socialnih časov pri vseh generacijah ni več periferna, najbolj pomembna pa je za mlade. Pojavilo se je celo mnenje, da mladi predstavljajo "nov brezdelni razred" (J. Machado Pais, Simbolnost prostega časa v ritualih mladih). V šestih študijah avtorjev različnih dežel je bilo razvidno, da se način preživljanja prostega časa in dostopnost do objektov prostega časa razlikujeta v istih dimenzijah kot pri odraslih. Zanimivo pa je, da se neformalna ekonomija, tako prisotna v donedavna socialističnih deželah, pri mladih ne omenja, čeprav tudi zanje po vsej verjetnosti predstavlja pomemben del življenja.

Šport je bil obravnavan kot centralni del sodobne kulture (V. K. Gupta in J. K. Misra), integralni del življenjskega stila ali kot sredstvo za boljšo kvaliteto življenja.

Nekateri referati pa so opozorili, da zaradi pretirane komercializacije izgublja prvotne elemente igre (S. Jain in sod.). V kolikšni meri postane šport sestavni del vsakdanjega življenja, pa je odvisno tudi od politike; v primeru, ko je ta usmerjena zgolj na dvigovanje nacionalnega prestiža z izjemnimi športnimi uspehi, kot se je dogajalo v socialističnih deželah, vpliva na širše sloje ljudi ni bilo (M. Arviso, Športni način življenja kot vrednota?). Kar nekaj študij, ki so bile sestavni del preventivnih programov, je obravnavalo odnos med zdravjem, kondicijo in športnim udejstvovanjem (R. Campbell in sod.; Y. V. Figueros, N. Melendez). C. Malenfant je predstavila trende v športu (1965-1985) v 15. deželah in ugotovila, da v večini dežel športno udejstvovanje narašča, le konec sedemdesetih let je bil zabeležen začasni padec. V športni politiki pa je opazno, da je že v sedemdesetih letih večina nacionalnih vlad zmanjšala svoje intervencije in ga prepustila zasebni pobudi. Vzporedno z deinstitucionalizacijo športa pa se pojavljata komercializacija in profesionalizacija.

Zveza med nacionalno ekonomsko situacijo in deležem ljudi, ki se ukvarjajo s športom, ni neposredna (J. Palm), kar je spodbudno za širjenje akcije "šport za vse" (akcija se je začela v nekaterih deželah že sredi šestdesetih let). Športno udejstvovanje je neposredno povezano s pripadnostjo različnim socialnim skupinam. Med najbolj depriviranimi na tem področju so ženske. V Norveški so izdelali projekt "Enaka vrednost, enake pravice, osvoboditev in športi", katerega cilj je doseči večje sodelovanje žensk v športu. Projekt je dobil vladno podporo in denar za novi centralni komite za ženske v norveški konfederaciji športov (G. Von der Lippe).

Teme, kot so strategije za promocijo žensk na področju športa in tako imenovani "leisure management", so pokazale aktualnost, ki ne pozna meja. Naj omenim le nekaj naslovov: J. White, Pomoč samim sebi pri večanju vpliva na organizacijo prostega časa, Z. Wang, Pomanjkanje prostega časa - ovira za udeležbo v fizični rekreaciji pri kitajskih tekstilnih delavkah, D. Sharma, Promocija pristočasnih aktivnosti med ženskami - vloga žensk v prostovoljnih organizacijah v državi Assam, A. El. Ouorti, Prosti čas žensk v Maroku: mit ali realnost. Druga prevladujoča tema so bile izkušnje prostega časa žensk, ki so izven uveljavljenih spolnih predstav (na primer kolizije, katarze in izzivi v ženskih prijateljskih mrežah), ter vedenjske in motivacijske razlike med spoloma (E. Cyba, K. C. Dempsey, D. Gloor in R. Nef, J. W. te Kloeze, D. Woodward in E. Green).